

Türkiye'deki Geçici Koruma Statüsündeki Suriyeli Çocukların Gelecek Hayallerinin ve Mevcut Durumlarının Resim Yoluyla Belirlenmesi

Müslimat Oya Ramazan¹ , Didem Semerci² , Tuğba Kontaş Azaklı³

Öz

Bu araştırmanın amacı, geçici koruma kararı ile Türkiye'ye yerleşen Suriyeli çocukların gelecek hayallerinin ve mevcut durumlarının resim yolu ile belirlenmesidir. Nitel araştırma yaklaşımlarından durum çalışması yöntemi kullanılan bu araştırmanın çalışma grubunu, İstanbul'un Sultanbeyli ilçesindeki bir devlet okulunda eğitim gören 6-9 yaş arası 15 Suriyeli çocuk (9'u erkek 6'sı kız) oluşturmaktadır. Araştırmanın verileri çocuklara çizdirilen 'en büyük hayalini' ve 'nerede kimlerle yaşadığını' içeren iki farklı resimden elde edilmiştir. Bulgulara göre çocukların mevcut durumlarını yansıtan resimlerde ağırlıklı olarak kendileri ile aile üyelerini, duygusal ifadeleri ve ev figürlerini çizmişlerdir. Çocukların en büyük hayallerini çizdikleri resimlerde ise daha çok ülke, meslek, ev araba gibi temel ihtiyaçları resmettikleri görülmüştür. Çocukların en büyük hayalin nedir temalı çizimleri ile nerede ve kimlerle yaşıyorsun temalı çizimleri karşılaştırıldığında şu anda kendilerini mutsuz ve güvensiz hissetmelerine rağmen gelecekte umutlu oldukları ve değerli görüldükleri ortamlarda yaşamayı hayal ettikleri sonucuna ulaşılmıştır. Bu çalışma göçü, hayalleri ve gerçekleri genellikle daha geniş göç anlatısında gölgede kalan en genç ve savunmasız katılımcıların gözünden görme ihtiyacını ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Suriyeli Çocuklar, Göç, Gelecek Hayali, Resim Analizi

JEL Kodları: F22, I31, D63

Determining the Future Dreams and Current Conditions of Syrian Children under Temporary Protection Status in Türkiye through Images

Abstract

The aim of this research is to determine the future dreams and current situations of Syrian children who have settled in Turkey under temporary protection through pictures. The study group of this qualitative research consists of 15 Syrian children (9 boys and 6 girls) between the ages of 6 and 9. The data of the research were obtained from two different pictures drawn by the children, one depicting their "greatest dream" and the other showing "where and with whom they live". According to the findings, in the pictures depicting their greatest dreams, the children mostly depicted basic needs such as country, occupation, house, and car. When comparing the drawings of their greatest dreams with the drawings of where and with whom they live, it was concluded that despite feeling unhappy and insecure, the children imagine living in environments where they feel hopeful and valued. This study highlights the need to see migration, dreams, and realities through the eyes of the youngest and most vulnerable participants, often overshadowed in the broader narrative of migration.

Keywords: Syrian Children, Immigration, Dream of The Future, Child Drawing Analysis

JEL Codes: F22, I31, D63

¹ Doç. Dr., Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi, Okul Öncesi Eğitim Ana Bilim Dalı, oramazan@marmara.edu.tr, ORCID: 0000-0001-9974-4568.

² Dr. Öğr. Üyesi, Ordu Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Okul Öncesi Eğitim Ana Bilim Dalı, didemsemerci@odu.edu.tr, ORCID: 0000-0001-6675-5674.

³ Dr. Öğr. Üyesi, Ordu Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Okul Öncesi Eğitim Ana Bilim Dalı, tugbakontas@odu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-1919-842X.

Giriş

Türkiye coğrafi ve stratejik konumu sebebiyle tarih boyunca kitlesel sığınma hareketleri de dahil olmak üzere geniş göç hareketlerinin nihai durağı olmuş, milyonlarca mülteci ve göçmene ev sahipliği yapmıştır (Göç İdaresi Genel Müdürlüğü (GİGM), 2017). Küreselleşmenin ortaya koyduğu yeni düzen içerisinde göçler çok daha yoğun bir şekilde yaşanmaya başlanmış, özellikle de uluslararası göçler günümüzde üzerinde en fazla durulması ve tartışılması gereken toplumsal olgulardan biri olmuştur (Apak, 2015: 126; Harunoğulları, 2016: 30).

Dünyanın en fazla mülteci nüfusuna ev sahipliği yapan ülkesi konumundaki Türkiye’de Iraklılar, Afganlar, İranlılar, Somalililer ve diğerleri de dahil olmak üzere yaklaşık 4 milyon (Erdoğan, 2019: 4; European Civil Protection and Humanitarian Aid Operations (ECHO), 2023: 27); Birleşmiş Milletler Mülteci Örgütü’nün 8 Şubat 2024’te yayımladığı istatistiklere göre 3.1 milyon civarında da kayıtlı Suriyeli mülteci bulunmaktadır (United Nations High Commissioner for Refugees (UNHCR), 2024). Göç krizinin başlangıcında oluşan göç dalgaları sebebiyle 10 şehirde kurulan 26 geçici barınma merkezinde 256.971 Suriyeli yabancıya ev sahipliği yapılmaktaydı ancak süreç içerisinde sosyal uyumun sağlanması-gerekliliği sebebiyle insanların geçici barınma merkezleri dışında hayatlarını idame ettirmeleri desteklenmiş ve 6 Eylül 2020 tarihi itibarıyla 5 ilde 7 geçici barınma merkezinde 59.877 geçici koruma kapsamındaki Suriyeli barındırılmaktadır. Bunun dışında kalan geçici koruma altındaki Suriyeliler, geçici barınma merkezleri dışında yaşamaktadır (Göç İdaresi Başkanlığı, 2023). Barınma merkezleri dışında yaşayan sığınmacılar sınırlı kaynaklarla ve çok zor şartlar altında kamp dışı alanlarda yaşamlarını sürdürmektedir. Prensip, kayıtlı mültecilerin tümünün eğitim ve sağlık dahil olmak üzere başlıca kamu hizmetlerinden faydalanma hakkı vardır ancak yerel yönetimlere kayıt yaptırmakta yaşanan sorunlar ve dil engeli gibi nedenlerle çoğu mülteci için bu temel imkânlarla erişim kısıtlı kalmaktadır (ECHO, 2017: 2; Balcıoğlu ve Erdoğan, 2020).

Ekim 2023 itibari ile Türkiye’de bulunan 3.264.248 Suriyeli mültecinin 1.609.962’sini (%49,3) 0-18 yaş arası çocuklar oluşturmaktadır (Mülteciler ve Sığınmacılar Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği, 2023). Türkiye’de Millî Eğitim Bakanlığı’nın yayınlamış olduğu 2014/21 sayılı genelgeye göre, kayıtlı Suriyeli çocuklar kendilerine verilen ‘yabancı tanıtma belgesi’ ile herhangi bir devlet okuluna kayıt yaptırabilmektedir (MEB, 2014) ancak sayıları her yıl artmasına rağmen 2021 Kasım ayı itibari ile çocukların sadece %65’i okullara devam etmektedir ve neredeyse 400.000 Suriyeli çocuk okul dışı durumdadır. UNICEF- United Nations International Children's Emergency Found- (2022: 3) verilerine göre ilkokula kayıt oranı %80'lere ulaşırken lisede ise bu sayı %50’nin altında kalmaktadır.

Çocuklar için ‘düzensiz göç süreci’ içinde yer almak; barınma, eğitim ve sağlık hizmetleri gibi temel birçok olanaktan yararlanamamak anlamındadır. Zaten zayıf ve savunmasız olan çocuklar, mülteci ve göçmen olarak daha fazla hak ihlallerine açık hale gelebilmektedir (Özservet ve Sirkeci, 2016: 2). Yapılan araştırmalara göre; göçle birlikte çocuklarda kimlik, aidiyet, farklı kültürel inanç ve normlara uyum sağlama konusunda sorunlar oluşmaktadır (Cowden ve Kresiler, 2016: 775; Perreira ve Smith, 2007: 6). ‘Göç bağlamının (zorla ya da gönüllü gelme ve yol boyunca yaşadıkları göç olayları)’ ve ‘yerleşim bağlamının (asimilasyon, ötekileştirme, marjinalleşme ve yerleşilen ülkenin okul, çalışma ve etnik politikaları)’

çocukların iyi olma hallerini, psikososyal kazanımlarını ve etnik kimliklerini etkilediği belirtilmiştir (Cowden ve Kresiler, 2016: 785). Bronfenbrenner (1974: 4) yaptığı araştırmada çocukların var olan çevreleriyle etkileşimlerinin ev, okul, mahalleler, bölgeler, ikamet edilen ülkeler, gelinen ülkeler gibi birden çok değişkenden etkilendiğini ve bu etkileşimin incelenmesinin çocukları şimdi ve geleceğin vatandaşları olarak tanınacağına imkân sağlayacağını ifade etmektedir. Barraza (1999: 65) da çocukların çevrelerine yönelik yaptıkları resim içeriklerinin mevcut çevresel problemleri yansıttığını, çocukların bu problemler sebebiyle yakın geleceğe dair belirsizlikten kaynaklanan bazı korkular taşıdığını ve yakın geleceklere dair karamsar görüşleri olduğunu söylemiştir.

Çocuğun kendini ifade etmesinin en etkili yollarından biri resim çizmesidir. Resim çizmek, çocuğun önceden öğrenmiş olduğu bazı sözcük ve ifade biçimlerinden daha güçlü, daha yalın bir anlatım ve iletişim aracıdır (Artut, 2007: 27). Resim, çocuklar için sözsüz bir dildir ve çocuğun kendini kolay bir şekilde anlatmasına yardımcı olur; özellikle yaş, kişilik özellikleri ve dil nedeniyle sözlü iletişim kurmakta güçlük çeken çocukları tanımada önemli bir rol oynadığı kabul edilir (Kantoğlu, 2016: 19). Çocuklarla çalışanlar açısından bakıldığında ise resim, çocukların deneyimlerini, olaylar karşısındaki tepkilerini ve zor olaylarla baş etme becerilerini ortaya koymada daha kapsamlı bir bakış açısı kazandırır (Looman, 2006: 159). Malchiodi'ye (2013: 13) göre resimle anlatım, travma yaşandığında geçici olarak yitirilen veya karışan kimliğin parçalarını bütünleştirmeye hizmet eder. Çocukların resim gibi yaratıcı faaliyetler aracılığıyla kendini dışa vurma ihtiyacı aynı zamanda sağlık, esenlik ve duygusal bütünlük bulma çabasıdır.

Bu bilgiler ışığında araştırmanın amacı; geçici koruma kararı ile Türkiye'ye yerleşen Suriyeli mülteci çocukların 'gelecek hayallerinin' ve 'mevcut durumlarının' resim yolu ile incelenmesidir. Yapılan çalışmalar çocukların mevcut çevrelerini oldukça iyi tahlil edebildiklerini ve yaşadıkları çevrenin olumlu veya olumsuz etkilerinin geleceğe yönelik beklentileri üzerinde etkili olduğunu göstermektedir. Göç sürecinin çocukların mevcut yaşantılarını ve geleceğe dair bakış açılarını önemli ölçüde etkilemesi, bunları ortaya koymanın çocukların şu anki yaşantılarının onlar üzerindeki etkisini anlamaya, gelecek hayallerini belirleyerek bu çocukların temelde nelere ihtiyaç duyduklarının saptanmasına ve bu çocuklarla yapılacak çalışmalarda çocukların daha iyi anlaşılması ve buna yönelik adımlar atılmasına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

1. Yöntem

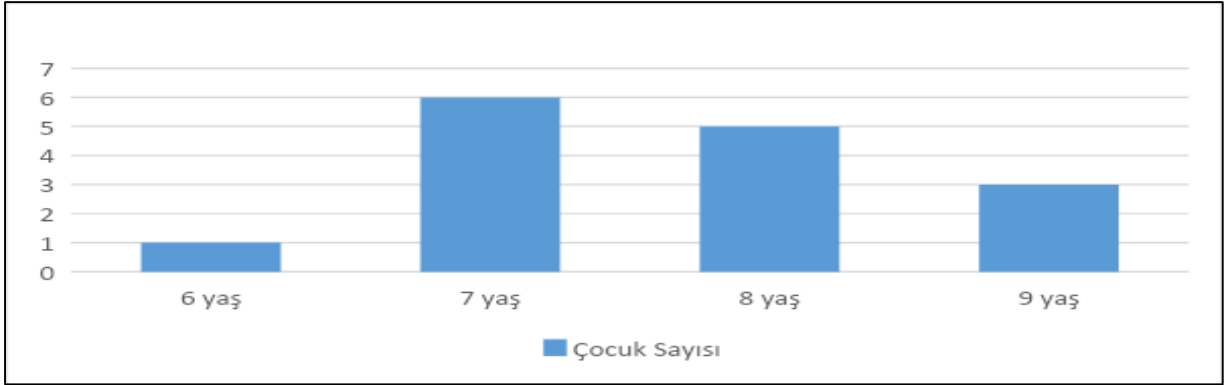
Çalışmada nitel araştırma yaklaşımlarından 'durum çalışması' yöntemi kullanılmıştır. Durum çalışması, araştırmacının bir ya da daha fazla durumu ayrıntılı bir biçimde ortaya koyduğu nitel araştırma yöntemidir (Ekiz, 2009: 106). Bu çalışmada da çocukların "mevcut durumları" ve "gelecek hayalleri" resim yoluyla detaylı şekilde inceleneceği için durum çalışması yöntemi tercih edilmiştir.

1.1. Çalışma Gurubu

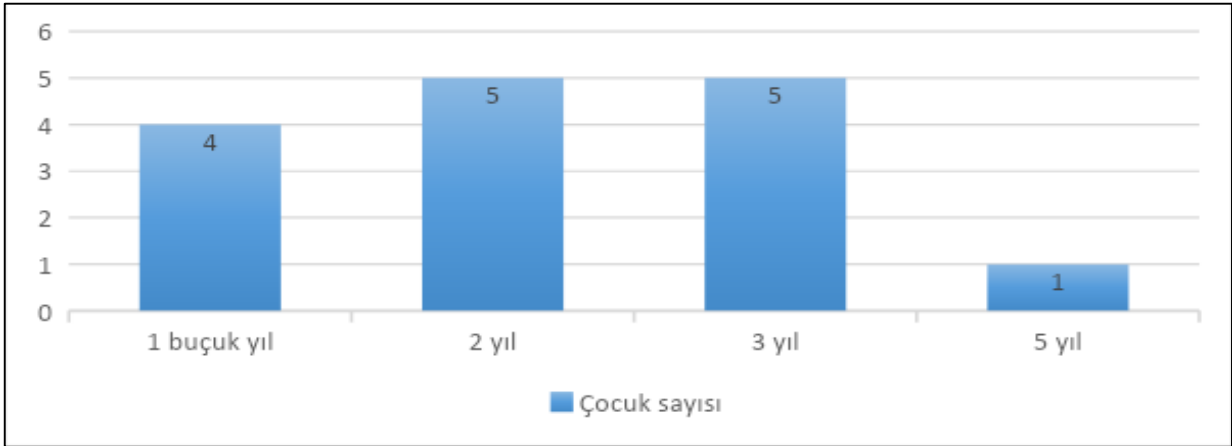
Araştırmanın çalışma grubunu, İstanbul'da Suriyeli mültecilerin yoğun olarak yaşadığı Sultanbeyli ilçesindeki bir devlet okulunda öğrenim gören 6-9 yaş arası 15 Suriyeli çocuk (9 erkek-6 kız) oluşturmuştur. Bu okulun seçilmesinde hem ailelerin hem okul yönetiminin hem

de öğretmenlerin gönüllü ve istekli olması etkili olmuştur. Ailelerin hepsi Sultanbeyli ilçesinde kirada oturmaktadır.

Grafik 1: Çalışma Grubundaki Çocukların Yaş Grubu Dağılımı

Grafik 2: Çalışma Grubundaki Çocukların Kaç Yıldır Türkiye'de Yaşadıkları

Çalışmaya katılan bir çocuk 6, altı çocuk 7, beş çocuk 8, üç çocuk ise 9 yaşındadır. Çocuklardan 4'ü bir buçuk yıldır, 5'i iki yıldır, 5'i üç yıldır ve 1'i ise beş yıldır Türkiye'de yaşamaktadır.

1.2. Verilerin Toplanması

Veriler, çalışmaya katılan çocukların 'mevcut durumlarını' ve 'gelecek hayallerini' anlatan 2 farklı tematik resim yönergesi kullanılarak çizdirilen resimler yoluyla toplanmıştır. Veri toplama sürecinde önce araştırmacılar çalışma grubunu oluşturan çocuklarla tanışmış ve çocukların güvenini kazanmaya çalışmıştır; daha sonra bu çocuklarla hayal kurmak ve gelecekle ilgili düşünmek üzerine sohbet edilmiştir. Ardından iki araştırmacı tarafından çocuklar beşerli gruplar halinde (üç ayrı grup oluşturulmuş ve ayrı ayrı çalışılmıştır) boş bir sınıfa alınarak birbirlerinden etkilenmeyecekleri bir mesafede oturtulmuştur. Her çocuğa 12 renkli pastel boya takımı ve A4 boyutunda beyaz kâğıt verilmiştir. Çocuklardan '*gelecek ile ilgili en büyük hayalini*' resmetmesi istenmiştir. Resim çizimi tamamladıktan sonra çocuklarla

resimlerinde neler çizdikleri ve hayalleri hakkında sohbet edilmiş; çocukların söyledikleri iki araştırmacı tarafından not edilmiştir.

Bu uygulamadan bir hafta sonra aynı okula tekrar gidilmiş, aynı çocuklarla önceki hafta ve yaptıkları, şu anki çevreleri ve yaşamları hakkında sohbet edilmiş; sonra ilk haftadaki uygulama aynen tekrar edilmiştir. Bu sefer çocuklardan ‘*şu anda kimlerle ve nasıl bir çevrede yaşadıklarını*’ resmetmeleri istenmiş; çiziminden sonra çocukların resimle ilgili söyledikleri kaydedilmiştir. Her resmin arkasına çocuğun demografik bilgileri yazılmıştır. İkinci hafta çalışma tamamlandıktan sonra her çocuğa resim çizerken kullandığı pastel boya takımı hediye edilmiştir.

1.3. Verilerin Analizi

Araştırmanın verileri iki farklı biçimde analiz edilmiştir:

1. Çizilen resimler ve çocukların kendi resimleri hakkındaki anlatıları ‘içerik analizi’ ile değerlendirilmiştir. İçerikler ‘resimde kullanılan renkler’, ‘resimde çizilen figürler’ ve ‘resim ile ilgili anlatılanlar’ şeklinde analiz edilmiş ve kodlayıcı güvenilirliğine bakılmıştır.
2. Her bir resim kodlanmış ve tarayıcı yoluyla bilgisayara aktarılmıştır. Ardından her resmin renk analizi ‘GIMP 2.8’ programı ile gerçekleştirilmiş ve en sık kullandıkları renkler bireysel ve grup olarak belirlenmiştir. Buna ek olarak çocukların resimlerde en sık kullandıkları kavramlar belirlenmiş ve temalara ayrılmıştır.

2. Bulgular ve Tartışma

Çocukların çizdikleri iki resme ait bulgular “en büyük hayalini çiz” ve “nerede ve kimlerle yaşıyorsun” temalarıyla ele alınmıştır.

2.1. Çocukların Mevcut Durumları

Çocukların ‘Nerede ve Kimlerle Yaşıyorsun?’ sorusuna yönelik olarak çizdikleri resimlerde kullandıkları renkler Grafik 3’te yer almaktadır.

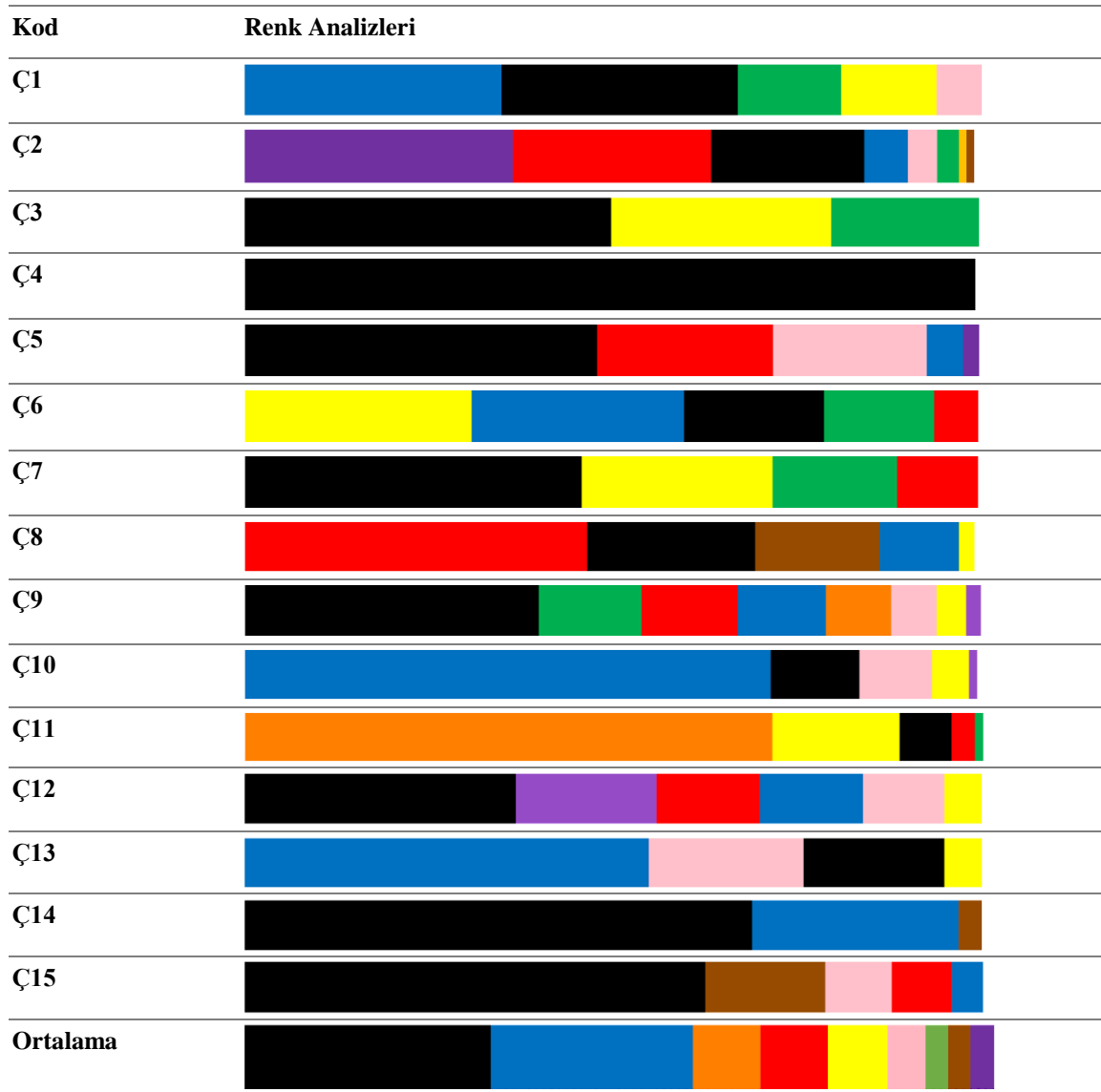
Grafik 3: Çocukların ‘Nerede ve Kimlerle Yaşıyorsun?’ Temalı Resimlerinde Kullandıkları Renkler

								
SİYAH	KAHVE	KIRMIZI	PEMBE	TURUNCU	SARI	YEŞİL	MAVİ	MOR

Grafik 3’te çocukların ‘Nerede ve Kimlerle Yaşıyorsun?’ sorusuna yönelik olarak çizdikleri resimlerde kullandıkları renkler görülmektedir. Her çocuğa 12 renkli boya takımı verilmesine rağmen çocuklar resimlerinde Grafik 3’te görülen 9 farklı renk arasından seçtikleri sınırlı sayıda rengi kullanmıştır. Bir çocuk resmini çizerken yalnızca tek bir renk (siyah), yedi çocuk 5 renk, iki çocuk 8 renk, iki çocuk 4 renk, iki çocuk 3 renk, bir çocuk ise 6 renk kullanmıştır.

Çocukların ‘Nerede ve Kimlerle Yaşıyorsun?’ sorusuna yönelik olarak çizdikleri resimlerin renk analizleri Grafik 4’te yer almaktadır.

Grafik 4: ‘Nerede ve Kimlerle Yaşıyorsun?’ Temalı Resimlerin Renk Analizleri

Grafik 4’e göre çocuklar tarafından çizilmiş olan ‘Nerede ve kimlerle yaşıyorsun?’ temalı resimlerde her bir çocuğun çizmiş olduğu resimlerdeki renklerin yüzey alanı toplamalarının ortalamalarında çocukların %33,5 ile en çok siyah rengi tercih ettikleri belirlenmiştir. 7 çocuğun en yoğun renk olarak siyah rengi kullandığı 1 çocuğun ise yalnızca siyah rengi kullandığı belirlenmiştir. Öte yandan genel ortalamaya bakıldığında ikinci olarak mavi rengin %27,4 ile yoğunluklu bir şekilde kullanıldığı belirlenmiştir. Devamında turuncu, kırmızı ve sarı gibi sıcak renkler tercih edilirken; pembe, yeşil, kahverengi ve mor gibi renkler ilk üç renge oranla daha az kullanılmıştır. Alan yazında siyah rengin aşırı kullanımının olumsuz duyguları yansıttığı, siyah rengin bilinmeyi gösterdiği ve genellikle karanlık düşünceler, tehdit ya da korkuyu temsil ettiği belirtilmektedir. Depresif çocukların siyah ya da tek renk kullanma eğilimlerinin fazla olduğuna dair çalışmalar da mevcuttur (Furth, 1988: 113; Malchiodi, 2013: 189). Akay’a (2022) göre de benzer şekilde siyah rengin kullanımı karanlık, karamsarlık, matem ve içe kapanmayı simgeler. Zardeckaite-Matulaitiene ve Pranckeviciene (2010: 183) de yaptıkları çalışmada çocukların çirkin ve olumsuz olarak nitelendikleri şeyleri çizerken siyah rengi ağırlıklı olarak kullandıklarını ifade etmektedirler. Araştırmaya katılan çocukların

bazılarının ailelerinde savaş sonucunda esir düşme ve ölüm gibi çeşitli sebeplerle kaybedilen üyeler olduğu belirlenmiştir. ‘Nerede ve kimlerle yaşıyorsun?’ temalı resimlerde çocukların mevcut durumlarını yansıtırken kullandıkları renkleri tercih etme nedeninin bundan kaynaklanabileceği düşünülmektedir.

Çocukların ‘Nerede ve Kimlerle Yaşıyorsun?’ sorusuna yönelik olarak çizdikleri resimlerde kullandıkları figürler Tablo 1’de yer almaktadır.

Tablo 1: Çocukların ‘Nerede ve Kimlerle Yaşıyorsun?’ Temalı Resimlerinde Kullandıkları Figürler

Kullanılan Figürler	f
Toplam İnsan Figürü	74
Duygusal İfadeler	48
Ev Figürü	10
Anne-Baba (Ebeveynler)	14
Kardeşler	12
Çocuğun Kendisi	6
Bayrak Figürü	1

Çocukların nerede ve kimlerle yaşadıklarını çizdikleri resimlerde en çok kullandıkları figürler incelenmiştir. Tablo 1’e göre 15 çocuk tarafından çizilen resimlerde toplam 74 insan figürü yer alırken; bu 74 insan figürünün 48 tanesinde duygusal ifadeler resmedilmiştir. 48 duygusal ifadenin 38’i mutlu olarak resmedilirken 10 tanesi üzgün olarak resmedilmiştir. Ayrıca çocukların çizdiği insan figürlerinin 26 tanesinin yüzleri ya da yüz ifadeleri bulunmamaktadır.

Huseyinalizadeh Miyandoab’a (2008: 127) göre çocuk resimlerinde eksik çizimler değer vermeme olgusundan kaynaklanır. Değer vermeme olgusu, eleme aşamasına gelmemiş, duyguların ılımlı bir şekilde dışa yansımalarıdır. Birçok çocuk resim çizerken ebeveynleri ve kardeşlerini elemek istediğinde stres altına girer ve elemek istediği ama eleyemediği kişileri resimde değersizleştirerek duygularını ortaya koyar. Aile içinde değer verilmeyen kişi, diğer karakterler kadar ayrıntılı bir biçimde çizilmez, sanki başlangıçta çocuğun çizim planı içinde hiç yer almamış gibi kâğıdın bir kenarında özensiz şekilde çizilir.

Çalışmada da özellikle Ç3 tarafından çizilen Resim 1 aşağıda da görüldüğü üzere baba ve abla figürüne yüz ifadesi çizilmemiş, diğer figürlerde yer alan kıyafet ve renklendirmelere yer verilmemiş ve kâğıdın köşesine detaysız bir şekilde çizilmişlerdir.

Resim 1: Nerede ve Kimlerle Yaşıyorsun Temalı Çocuk Çizimi

Aynı zamanda çocukların çizdikleri resimlerde yapılan incelemeler sonucunda, resimlerdeki toplam 74 insan figürünün 28 tanesinin el, kol, bacak, ayak, göz ve ağız gibi çeşitli vücut bölümlerinin bazılarının eksik çizildiği görülmüştür. Çocukların çizmiş oldukları insan figürlerinin 28'inin ise el, kol, bacak, ayak, göz ve ağız gibi çeşitli vücut bölümlerinin eksik çizildiği görülmüştür. Klepsch ve Logie'ye göre çocuk resimlerinde eksik bırakılan bu bölümler çocuğun psikolojisi hakkında bilgi verir. Ellerin çizilmemesi güvensizliği, çevreye uyumda güçlük çekilmesini, kolların çizilmemesi; güvensizliği dile getirmekte, güç ve kuvvetin azlığını belirtmektedir. Bacakların çizilmemesi çocuğun kendini desteksiz hissettiğini ifade ederken, ayakların çizilmemesi ise yardımsız ve güvensiz hissetmesi anlamına gelir. Gözlerin çizilmemesi çocuğun korunup kollanmadığını hissettiğini, ağız gibi bir iletişim organının çizilmemesi de başkalarıyla ilişki kurmakta zorluk çekildiğini gösterebilir (Klepsch & Logie (1982), akt. Arıcı, 2006: 18). Akay'a (2022: 153) göre de ellerin çizilmemesi uyum ve güven sorunlarını, ayak ve bacakların çizilmemesi güvensiz, güçsüz hissedildiğini ve kişinin desteğe ihtiyaç duyduğunu gösterebilir.

Araştırmaya dahil eden çocuklardan bazılarının ailelerinde savaş sonucunda esir düşme ve ölüm gibi çeşitli sebeplerle kaybedilen üyeler olduğu belirlenmiştir. Çalışmadaki resim analizleri neticesinde çocukların kaybedilen aile üyelerini resimlere yansıtma durumlarının değiştiği görülmektedir. Yapılan resim analizleri neticesinde bazı çocukların ailelerinde kayıp üyeler olduğu (Suriye savaşında esir düşen ya da ölen kardeş ve aile bireyleri) ve bu üyelerin resimlere çizilip çizilmeme durumunun değiştiği görülmektedir. Sorunun 'Nerede ve kimlerle yaşıyorsunuz?' şeklinde sorulmuş olmasına karşın bazı çocukların resimlerinde ölen kardeşlerine de yer verdikleri görülmektedir. Ç15 ölen ve esir düşen abilerini resmederken, bu tip travmatik kayıplar yaşadığı bilinen Ç1 ve Ç7 bu aile üyelerine yer vermemiştir. Batı'ya (2012: 103) göre kaybedilen yakınlarla resimlerde yer verilmesi çocukların kendisini olmak isteği durumunda çizmesi ve o konuyu kabullenememesinden kaynaklanabilir. Çocuk böyle durumlarda kaybedilen yakını resimlerine dahil edebilirler.

Çocukların çizdikleri resimlerde aile bireyleri arasında belirgin şekilde çizdikleri kişilerin dağılımlarına bakıldığında; resimlerde özellikle 'Anne' figürünün daha detaylı, büyük, renkli ve ön planda çizildiği görülmektedir. Öte yandan bazı resimlerde çocukların ebeveynleri (anne-baba) eşit büyüklükte ve daha ön planda çizdikleri de görülmüştür. Malchiodi'ye (2013: 219) göre çocuklar ana babaları, kardeşleri, akrabaları, arkadaşları ve öğretmenleri (ve terapistleri) ile olan kişilerarası ilişkilerinden çok etkilenirler ve bu etkileşimlerin izlenimleri onların resimle anlatımlarına yansır. Bu nedenle çocukların resimlerinde başta anneleri olmak üzere ebeveynlerine ön planda yer vermeleri çocukların en çok vakit geçirip etkileşimde buldukları kişiler olmalarının doğal bir sonucu olduğu söylenebilir.

Bu bulgulara ek olarak resimlerde çocukların büyük kısmının (f:10) ev figürünü kullandıkları belirlenmiştir. Çocuklardan 4'ünün evin siyah boya ile kontürünü çizdiği ve içini boyamadığı belirlenirken 2 çocuğun pencere ve kapı çizmediği, 5 çocuğun ise ev boyutuna göre oldukça küçük kapı ve pencerelere yer verdikleri tespit edilmiştir. Çankırılı (2015: 89) evlerinde mutsuz olan çocukların resimlerinde evleri boyamadıkları, sade ve özensiz çizimlere yer verdiklerini ifade etmektedir. Aynı zamanda pencerelerin ve kapıların küçük çizilmesi ya da bunlara hiç yer verilmemesi de ailenin ve çocuğun dış dünyayla iletişiminin olmadığını ve çocuğun mutsuz ve güvensiz hissettiğini göstermektedir.

2.2. Çocukların Gelecek Hayalleri

Çocukların ‘En Büyük Hayalin Nedir?’ sorusuna yönelik olarak çizdikleri resimlerde kullandıkları renkler Grafik 5’te yer almaktadır.

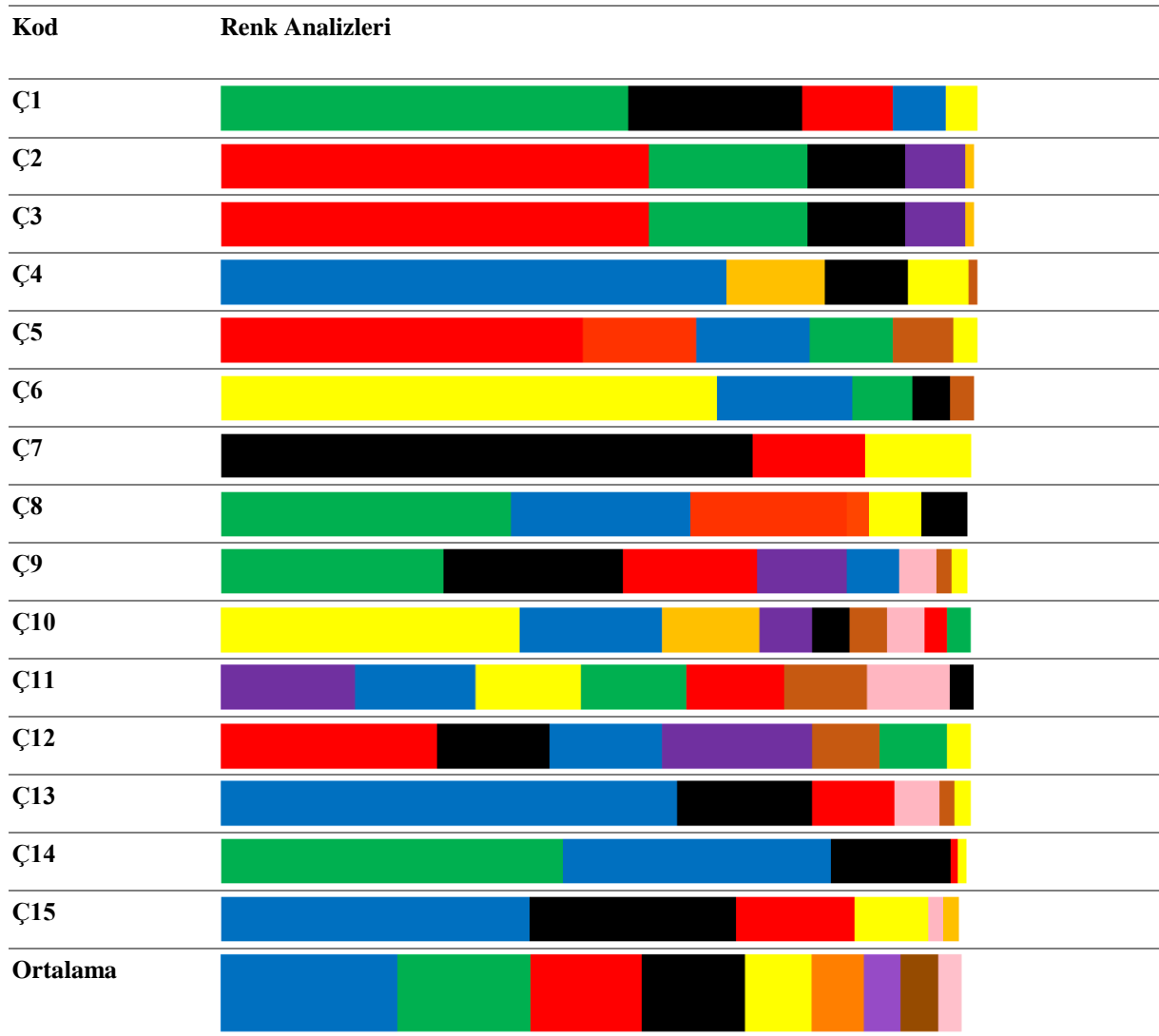
Grafik 5: Çocukların ‘En Büyük Hayalin Nedir?’ Temalı Resimlerinde Kullandıkları Renkler

Grafik 5’te çocukların ‘En büyük hayalin nedir?’ sorusuna yönelik olarak çizdikleri resimlerde kullandıkları renkler görülmektedir. Her çocuğa 12 renkli boya takımı verilmesine rağmen çocuklar resimlerinde Grafik 5’te görülen 9 farklı renk arasından seçtikleri sınırlı sayıda rengi kullanmıştır. Sadece bir çocuk resmini çizerken bu 9 rengin hepsini; bir çocuk 7’sini, üç çocuk 6’sını, yedi çocuk 5’ini, iki çocuk 4’ünü, bir çocuk da 3’ünü kullanmıştır.

Çocukların ‘En Büyük Hayalin Nedir?’ sorusuna yönelik olarak çizdikleri resimlerin renk analizleri Grafik 6’da yer almaktadır.

Grafik 6: ‘En Büyük Hayalin Nedir?’ Temalı Resmin Renk Analizleri

Grafik 6'ya göre çocukların 'En büyük hayaliniz nedir?' sorusuna cevap olarak yaptıkları çizimlerde çocuklar tarafından en çok kullanılan rengin mavi olduğu ve bunu sırasıyla yeşil, kırmızı, sarı ve siyah renklerin takip ettiği tespit edilmiştir. Bu nedenle çocukların en çok kullandıkları renklerin mavi, yeşil, kırmızı, sarı ve siyah olduğu ifade edilebilir. Yapılan araştırmalar resimlerde soğuk renkleri (mavi, yeşil vb.) sıklıkla tercih eden çocukların iddiacı, huysuz ve uyumsuz davranışlar sergilediklerini ve aynı zamanda duygularını bastırma ve gizleme eğilimi gösterdiklerini ortaya koymaktadır (Aşçıoğlu, 2013: 117; Okyay, 2008: 109). Özellikle duygusal açıdan resimlerde renk kullanımı ile ilgili yapılan çalışmalarda belirtildiği üzere mavi renk sakinlik ve depresyon ile ilişkilendirilmektedir (Malchiodi, 2013: 189). Resimlerde sıklıkla kullanılan bir diğer renk olan kırmızı rengin ise 'can alıcı önemde bir mesele, yakıcı bir sorun, yükselen duygular ve tehlike olarak' dışı vurumu yansıtan en duygusal renk olduğu ve sıklıkla tercih edildiği belirtilmektedir. Kırmızı aynı zamanda sevgi ve nefret gibi karşıt izlenimleri, saldırganlık ve öfke gibi duyguları da yansıtmaktadır (Fruth, 1988; Akman, Karaarslan, Güler ve Öncü, 2006).

Çocukların 'En Büyük Hayalin Nedir?' sorusuna yönelik olarak çizdikleri resimlerde kullandıkları figürler Tablo 2'de yer almaktadır.

Tablo 2: Çocukların 'En Büyük Hayalin Nedir' Temalı Resimlerinde Kullandıkları Figürler

Kullanılan Figürler	f
Ev Figürü	13
Bitkisel Figürler	13
Ülke Adı	11
Bayrak Figürü	11
Duygusal ifadeler	11
Araç (1 Uçak, 2 Araba)	3
Hayvan Figürü	1

Tablo 2'ye göre çocukların çizdikleri resimlerde ev figürünü ve bitkisel figürleri (ağaç, çiçek ve yeşil otların olduğu bahçeli alan gibi) sıklıkla kullandıkları görülmüştür. Çizilen evlerin genellikle rengarenk boyandığı (13 evin 9 tanesi) ve resimlerin çoğunda (f:12) evlerin çevresine ağaçlar ve çiçeklerden oluşan bahçeler çizildiği belirlenmiştir. Literatür incelendiğinde çocukların yaptıkları resimlerin onların iç dünyalarını ve düşüncelerini anlamanın yanı sıra hayal ettikleri ve yaşamak istediklerini resimlerine yansıttıkları (Akman, 2014), çocuğu anlamak, tanımak ve potansiyellerini ortaya koyabilmek için çizimlerinin neyi, nasıl içerdiğine dikkat edilmesi gereği (Köseoğlu, 2023) ifade edilmektedir. Çankırılı (2015) da yaptığı çalışmada araştırma sonuçlarıyla benzer şekilde evlerinde mutlu, neşeli ve kendine değer verilen çocukların resimlerde evin duvarlarını ve çatılarını özenle boyadıkları, evin çevresinde çiçekler, ağaçlara yer verdikleri belirlenmiştir (Çankırılı, 2015). Buradan yola çıkarak çocukların hayallerinde, mutlu oldukları ve değerli görüldükleri ortamlarda yaşamak istedikleri şeklinde yorumlanabilir.

Çocukların çizimlerinde sıklıkla bayrak çizdikleri görülmüştür. Çocuklar en büyük hayalin nedir temalı resimlerde 11 kez çizilen bayrakların 8'i Türk Bayrağı, 3'ü ise Suriye Bayrağıdır. Çocukların resim ve anlatıları incelendiğinde yalnızca bir resmin üzerine 'Suriye' yazıldığı, diğer 10 ülke adının ise çocukların anlatılarında ilerideki hayallerinin mekânı olarak sundukları saptanmıştır. Çocuklar 7 kez 'Türkiye', 4 kez ise 'Suriye' ülkelerini en büyük

hayallerinin bir parçası olarak sunmuşlardır. Bazı çocukların resimde her iki ülke ve bayrağını birlikte çizdiği ve hem Türkiye hem de Suriye’de yaşamak istedikleri belirlenmiştir. Çocukların çizimlerinde ve anlatılarında 11 kez duygusal ifadeye rastlanmıştır. Bu duygusal ifadelerin 6’sı mutluluk, 4’ü özlem, 1 tanesi ise sevgi olarak belirlenmiştir.

Çocukların anlatıları incelendiğinde ‘ülke’ ve ‘ait olma’ hususlarında çocukların ikilemler yaşadıkları ülkelere dönmek isteseler de bir yandan güvenli olan ve şu an yaşamlarını devam ettirdikleri yerden de ayrılmak istemedikleri görülmektedir. Öyle ki bazı çocuklar çizdikleri gelecek hayallerinin mekânsal parçaları olarak hem Suriye hem de Türkiye’yi resmederken; bir yandan da tek bir mekânı hem Suriye hem de Türkiye olarak ifade eden çocuklar da olmuştur.

Çocukların ‘En Büyük Hayalin Nedir?’ sorusuna yönelik olarak çizdikleri resimlerde yer verdikleri hayaller Tablo 3’te yer almaktadır.

Tablo 3: Çocukların ‘En Büyük Hayalin Nedir’ Temalı Resimlerinde Yer Verdikleri Hayaller

	Ç1	Ç2	Ç3	Ç4	Ç5	Ç6	Ç7	Ç8	Ç9	Ç10	Ç11	Ç12	Ç13	Ç14	Ç15
Suriye’ye dönmeyi hayal edenler	√	√										√		√	
Türkiye’de yaşamayı hayal edenler					√	√	√	√	√		√				√
Meslek sahibi olmayı, çalışmayı hayal edenler			√					√	√						√
Bir eve sahip olmayı hayal edenler				√	√	√				√		√	√		

Tablo 3’e göre çocukların büyük bir çoğunluğunun şu an yaşıyor oldukları ülke olan Türkiye’de kalmak istedikleri ancak az bir kısmının ise Suriye’ye dönmeyi hayal ettikleri görülmüştür. Özellikle çocukların en büyük hayalleri ile ilgili çizimleri ve anlatılarında meslek ve ev sahibi olma düşüncesine oldukça sık bir şekilde rastlandığı görülmektedir.

Ç3 en büyük hayalini çizdiği resmi anlatırken “*Benim hayalim büyük olup çalışmak, makine mühendisi olacağım.*” şeklinde kendini ifade ederken, Ç4 ise “*...en büyük hayalim bir evim olsun istiyorum. Bir arabam olsun istiyorum, içinde yüzeceğim bir deniz...*” şeklinde hayallerini dile getirmiştir. Çocukların hayalleri incelendiğinde tüm hayallerin ülke, meslek, ev, araba gibi temel ihtiyaçlardan ibaret olduğu belirlenmiştir.

Çocukların resimleri ve yaptıkları yorumlar incelendiğinde gelecekle ilgili hayallerinde travmatik bir durumun resmedilmediği, savaşa ya da göçle ilgili maruz kalınan olumsuz bir bakış açısı olmadığı, bunun yerine daha çok geleceğe yönelik umut ve beklenti içeren olumlu içeriklerin resmedildiği belirlenmiştir. Yapılan araştırmalar göstermektedir ki toplumsal şiddete maruz kalan bazı çocuklar travmatik duyguların üstesinden gelerek onları çözmek için aktif bir çaba gösterdiklerini temsil eden resimler çizmektedirler. Nazi toplama kampında 4000 çocuğa yapılan resimlerde çocuklar uzak ve hayali manzaralar, hayvanlar, kuşlar ile kelebekler, oynayan çocuklar ve daha önceki evlerinin ve aile yaşamlarının anıları gibi güzel imgeler de yaratmamışlardır. Resimle anlatımlar çoğu zaman özel olarak nazilerin insanlık dışılığına ve zalimliğine odaklanmamış, aksine umut ve inanç aktaran günlük olayları ve izlenimleri kaydetmişlerdir. Neyse ki çoğu çocuk için acı verici kişisel deneyimler ve üzücü aile yaşamlarına rağmen resim, yaşadıkları yitim, öfke, endişe ya da korkulara karşın umut ve neşe yerine geçebilir. Resim ve sanat kuşkusuz konuşulmayan acı ve rahatsız edici duygular

içerebilir. Ancak keyif verici ve bir ölçüde güven sağlayan faaliyetlerdir. Çocukların ezici koşullarda bile uyum sağlama, olayların üstesinden gelme ve serpilip gelişme potansiyellerini ortaya çıkarabilir. Resimle anlatımın bu yönü çocuklardaki dayanma gücünü kendiliğinden destekleyebilir ve bu resimlere duygusal durumu yansıtan bir unsur olarak bakmaktan daha önemlidir. Resim gibi yaratıcı faaliyetler aracılığıyla kendilerini dışa vurma ihtiyacının yalnızca travma imgeleri, bunalım ya da acı değil, aynı zamanda sağlık, esenlik ve duygusal bütünlük bulma çabası olduğunu anlamaları ve duygusal sağlık üzerine odaklanmaları yararlıdır (Malchiodi, 2013: 216). Bu sonuçlar çocukların nerede ve kimlerle yaşıyorsun temalı ev çizimleri ile karşılaştırılarak değerlendirildiğinde çocukların şu anda kendilerini mutsuz ve güvensiz hissetmelerine rağmen gelecekte umutlu oldukları ve değerli görüldükleri ortamlarda yaşamayı hayal ettikleri şeklinde yorumlanabilir.

Çocukların çizdikleri resimlerde en büyük hayallerinin ve gelecek beklentilerinin normal bir ortamda doğup büyüyen yaşlılarına göre çok daha fazla oranda temel ihtiyaçlara yönelik olduğu bulunmuştur. Literatür incelendiğinde ekonomik, sosyal ve kültürel unsurların çocuğun gelecek beklentisi üzerinde etkili olduğu (İkizoğlu, Dölek ve Çifci, 2007), Suriyeli mülteci çocuk işçilerle yapılan araştırmanın (Harunoğulları, 2016) sonuçlarına göre ise çocukların büyük çoğunluğunun en büyük umudu ülkelerine ve topraklarına geri dönmek, ülkelerine döndükten sonra da eğitimlerine devam ederek avukat, öğretmen, doktor, asker ve polis olmak istedikleri belirtilmektedir.

Sonuç ve Öneriler

Bu araştırmada Suriye'deki iç savaş nedeniyle aileleri ile Türkiye'ye sığınan ve İstanbul'da yaşayan 6-9 yaş arası 15 Suriyeli çocuktan 'en büyük hayalini' ve 'nerede kimlerle yaşadığını' resmetmeleri istenmiştir. Çocuklar her iki resimde de en çok 'siyah', sonra 'mavi', 'sarı' ve 'kırmızı' rengi kullanmışlardır. Literatürde siyah, mavi ve kırmızı rengin sırasıyla 'karamsarlık ve korku', 'depresyon', 'saldırganlık ve öfke' gibi duyguları yansıttığı belirtilmektedir (Furth, 1988: 115; Malchiodi, 2013: 189).

Çocukların resimlerine ve anlatılarına göre en büyük hayallerini ülke, meslek, ev, araba gibi temel ihtiyaçlar oluşturmaktadır. Çocukların nerede ve kimlerle yaşadığına ilişkin resimlerinde de ev çizdikleri ancak bunların hayallerindeki kadar renkli olmadığı, boyutlarının daha küçük olduğu görülmüştür. Resimler karşılaştırıldığında çocukların şu anda kendilerini mutsuz ve güvensiz hissetmelerine rağmen gelecekte mutlu oldukları ve değerli görüldükleri ortamlarda yaşamayı hayal ettikleri düşünülebilir. Çocuklar şu anda yaşadıkları yer ve kişileri resmettikleri çizimlerinde ağırlıklı olarak insan figürü yapmışlardır ve bunların çoğunda duygusal ifadeler yer vermişlerdir. Bazı insan figürlerinde ise el, kol, bacak, ayak, göz, ağız gibi çeşitli vücut bölümlerini eksik çizmişlerdir.

Çocukların resimlerinde sıkça ülke ve bayrak figürlerine yer vermeleri ise içinde buldukları 'vatansızlık' durumunu hissettikleri ve hayallerinde bir ülkeye ait olmayı istedikleri şeklinde yorumlanabilir. Bunların yanı sıra ev ve iş gibi ana gereksinimlere yapılan vurguların, mutluluk, özlem ve sevgi gibi duygusal ifadelerin sıkça kullanımının Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisinde belirttiği ve bireyin kendini tamamlaması için sahip olması gerektiğini öngördüğü 'fizyolojik ihtiyaçlar', 'güvenlik ihtiyacı' ve 'ait olma- sevgi ihtiyacı' basamaklarını gerçekleştirmeye yönelik adımlar olduğu söylenebilir.

Çocukların gelecek hayalleri ve mevcut durumları analiz edildiğinde ihtiyaçlarının yoğun şekilde ekonomik kökenli olması, mülteci çocuk işçiliği ve çocuk dilenciliği sorunlarının temel nedenlerine de işaret etmekte ve gelecekteki olası tehlikeleri de gözler önüne sermektedir. Dilendirilmek ya da çalıştırılmak için okula gönderilmeyen çocukların varlığı da basına yansımaktadır (Euronews, 2016; Deutsche Welle, 2017; Refugee News Turkey, 2019; Yıldırım, 2020). Bu sonuçlardan yola çıkılarak şunlar önerilebilir:

- Suriyeli çocukların mevcut durumları iyi analiz edilerek ve fikirlerine de yer verilerek çocuk dostu çalışmalar yürütülebilir.
- Daha fazla sayıda Suriyeli mülteci çocuğun mevcut durumları ve gelecek beklentilerinden yola çıkılarak, ihtiyaçlarının belirlenmesine yönelik çalışmalar yapılabilir.
- Çocuk işçiliğinin ve çocuk dilenciliğinin önüne geçmek, eğitime katılımı artırmak için çocukların temel ihtiyaçlarının giderilmesine yönelik çalışmalar yapılabilir.
- Mülteci çocukların bugün için barınma ve ekonomi üzerine şekillenen temel ihtiyaçlarının yıllar içerisinde farklılaşabileceği; ait olma ya da uyum gibi sorunlarının ortaya çıkabileceği düşünülerek bu çalışmaların belirli zaman aralıklarıyla, farklı yöntemlerle farklı gruplar üzerinde tekrarlanması yararlı olabilir.

Extended Abstract

Türkiye, due to its geographical and strategic location, has been the final destination for wide migration movements throughout history, including mass asylum movements, and has hosted millions of refugees and migrants (DGMM, 2017). With the emergence of globalization, migration has become much more intense, especially international migration has become one of the most important social phenomena that needs to be emphasized and discussed nowadays (Apak, 2015: 127; Harunoğulları, 2016: 30).

Türkiye, which is the country hosting the largest refugee population in the world, accommodates approximately 4 million people, including Iraqis, Afghans, Iranians, Somalis, and others (Erdoğan, 2019: 2; ECHO, 2023). According to the statistics published by the United Nations Refugee Agency in February 2024, there are around 3.1 million registered Syrian refugees (UNHCR, 2024).

As of October 2023, out of the 3,264,248 Syrian refugees in Türkiye, 1,609,962 (49.3%) are children aged 0-18 (Association for Solidarity and Support for Refugees and Migrants, 2023). According to the circular numbered 2014/21 issued by the Ministry of National Education in our country, registered Syrian children can enroll in any state school with the "foreign identification document" provided to them (MoNE, 2014), but as of November 2021, only 65% of the children continue their education, and nearly 400,000 Syrian children are out of school. According to UNICEF (2022) data, the enrollment rate in primary school reaches 80%, while in high school, this rate remains below 50%.

Being involved in the "irregular migration process" for children means not being able to benefit from many basic facilities such as housing, education, and healthcare. Children, who

are already weak and vulnerable, can become more susceptible to human rights violations as refugees and migrants (Özservet and Sirkeci, 2016: 2). According to research, migration causes problems for children in terms of identity, belonging, and adapting to different cultural beliefs and norms (Cowden and Kresiler, 2016: 775; Perreira and Smith, 2007: 6). It has been stated that the "context of migration" (forced or voluntary arrival and migration events experienced along the way) and the "context of settlement" (assimilation, othering, marginalization, and the school, work, and ethnic policies of the host country) affect children's well-being, psychosocial gains, and ethnic identities (Cowden and Kresiler, 2016: 785).

Drawing pictures is one of the most effective ways for children to express themselves. Drawing is a more powerful and concise means of expression and communication than some words and expressions that the child has previously learned (Artut, 2007: 27). In light of this information, the aim of the research is to examine the "future dreams" and "current situations" of Syrian refugee children who settled in Türkiye under temporary protection through pictures.

The "case study" method, one of the qualitative research approaches, was used in the study. The study group of the research consisted of 15 Syrian children (9 boys-6 girls) aged between 6-9 attending a state school in the Sultanbeyli district of Istanbul, where Syrian refugees live intensively.

The data were collected through pictures drawn using 2 different thematic picture directives that describe the "current situations" and "future dreams" of the participating children.

The data of the research were analyzed in two different ways: The pictures drawn and the narratives of the children about their own pictures were evaluated using "content analysis". The contents were analyzed as "colors used in the picture", "figures drawn in the picture" and "things narrated about the picture". Each picture was coded and transferred to the computer through a scanner. Then, the color analysis of each picture was performed using the "GIMP 2.8" program, and the most frequently used colors were determined individually and as a group. In addition, the most frequently used concepts in children's pictures were determined and categorized into themes.

The research employs a thematic analysis of the drawings, focusing on color use, depicted figures, and the narratives accompanying these drawings. Predominant use of darker colors like black and red in their current situation drawings suggests a representation of more somber and possibly traumatic experiences. Conversely, the aspiration drawings are marked by the use of brighter hues, indicating a contrast between their present and future outlooks. The recurrence of basic elements such as houses, familial figures, and national symbols in their drawings reveals a longing for stability, security, and identity.

The study's findings offer a nuanced understanding of the psychological and emotional landscape of Syrian children in exile. Their drawings, serving as visual narratives, reveal a stark contrast between their current lived experiences, marked by uncertainty and hardship, and their future dreams, which are anchored in basic human needs and aspirations for stability and normalcy. The predominance of familial figures and national symbols in their drawings underscores their quest for belonging and identity in the middle of displacement.

The research contributes to the broader discourse on migration and its impact on children, emphasizing the need for policies and interventions that are cognizant of the unique vulnerabilities and aspirations of child refugees. It underscores the importance of using child-centric methodologies to capture the voices of this marginalized group, often lost in the larger narrative of migration and resettlement.

In light of these insights, the study advocates for the development of child-friendly policies and programs that address the basic needs and psychological well-being of Syrian refugee children. It also suggests that future research should continue to explore the evolving needs and aspirations of these children, to ensure that interventions remain relevant and effective in the changing landscape of migration and resettlement.

In conclusion, this study serves as a critical reminder of the need to view migration through the lens of its youngest and most vulnerable participants, whose dreams and realities are often overshadowed in the broader migration narrative.

Çıkar Beyanı: Yazarlar arasında çıkar çatışması yoktur.

Etik Beyanı: Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara uyulduğunu yazarlar beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Artvin Çoruh Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi'nin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk çalışmanın yazarlarına aittir.

Yazar Katkısı: Yazarların katkısı aşağıdaki gibidir;

Giriş: 1. yazar

Literatür: 2. ve 3. yazar

Metodoloji: 2. ve 3. yazar

Sonuç: 1., 2. ve 3. yazar

1. yazarın katkı oranı: %30, 2. yazarın katkı oranı: % 35, 3. yazarın katkı oranı: %35.

Conflict of Interest: The authors declare that they have no competing interests.

Ethical Approval: The authors declare that ethical rules are followed in all preparation processes of this study. In the case of a contrary situation, Artvin Coruh University International Journal of Social Sciences has no responsibility, and all responsibility belongs to the study's authors.

Author Contributions: author contributions are below;

Introduction: 1. author

Literature: 2. & 3. author

Methodology: 2. & 3. author

Conclusion: 1., 2. & 3. author

1st author's contribution rate: 30%, 2nd author's contribution rate: 35%, 3rd author's contribution rate: 35%

Kaynakça

Akay, R. (2022). Çocuk Resimlerinin Analizi. Recai Akay (Ed.). *Çocuğu Tanıma Teknikleri (0-18 Yaş Gelişimsel Yaklaşım)* içinde (s.149-168). Efe Akademi.

Akman, B., Karaaslan, T. B., Güler, T. ve Öncü, E. Ç. (2006). Okul öncesi dönem çocuklarının duygusal yüz ifadelerini yansıtan insan figürü çizimlerinde kullandıkları renklerin incelenmesi. *Eğitim ve Bilim*, 31(141).

Akman, İ. (2014). *Okul öncesi dönem çocuğunun kendini ifade etmesinde resmin önemi*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Gazi Üniversitesi.

Apak, H. (2015). Suriyeli göçmenlerin gelecek beklentileri: Mardin örneği. *Birey ve Toplum*, 5 (9), 125- 142.

Arıcı, B. (2006). Resim, psikoloji ve çocuğun dünyasında resim. *Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Sanat Dergisi*, 10, 15-22.

Artut, K. (2007). *Sanat eğitimi kuramları ve yöntemleri*. Anı Yayıncılık.

- Aşçıoğlu, G. (2013). *Bir grup okul öncesine devam eden çocuğun aile resimlerinin yorumlanması*. [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi], Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Balcıoğlu, Z. ve Erdoğan, M. (2020). What does it mean to be an urban refugee in Turkey during a pandemic? *Open Democracy*. <https://www.opendemocracy.net/en/north-africa-west-asia/what-does-it-mean-be-urban-refugee-turkey-during-pandemic/> adresinden 10.05.2020 tarihinde alınmıştır.
- Barraza, L. (1999). Children's drawings about the environment. *Environmental Education Research*, 5 (1), 49- 66.
- Batı, D. (2012). *Çocuk resimleri ve onların iç dünyalarının resimlerine yansımaları*. [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi], Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Bronfenbrenner, U. (1974). Developmental research, public policy, and the ecology of childhood. *Child Development*, 45(1), 1-5.
- Cowden, J. D., & Kreisler, K. (2016). Development in children of immigrant families. *Pediatric Clinics of North America*, 63(5), 775-793.
- Çankırılı, A. (2015). *Çocuk resimlerinin dili* (6. baskı). Zafer Yayınları.
- Deutsche Welle. (2017). Türkiye'de çalıştırılan Suriyeli çocuk işçiler, <https://www.dw.com/tr/t%C3%BCrkiyede-%C3%A7a1%C4%B1%C5%9Ft%C4%B1lan-suriyeli-%C3%A7ocuk%C5%9F%C3%A7iler/av-41660547> adresinden 05.12.2023 tarihinde alınmıştır.
- Ekiz, D. (2009). *Bilimsel araştırma yöntemleri: Yaklaşım, yöntem ve teknikler*. Anı Yayıncılık.
- Erdoğan, M. (2019). Syrian refugees in Turkey. TAGU – Turkish-German University, *Konrad Adenauer Stiftung*.
- Euronews (2016). Insiders investigates the exploitation of Syrian child labour in Turkey. <https://www.euronews.com/my-europe/2016/07/15/syrian-child-labour-in-turkey> adresinden 05.12.2023 tarihinde alınmıştır.
- European Civil Protection and Humanitarian Aid Operations (ECHO). (2017). *Türkiye: Mülteci Krizi*. ECHO Tanıtım Belgesi.
- European Civil Protection and Humanitarian Aid Operations (ECHO). (2023). Türkiye. https://civil-protection-humanitarian-aid.ec.europa.eu/where/europe/turkiye_en adresinden 05.12.2023 tarihinde alınmıştır.
- Furth, G. (1988). *The secret world of drawings*. SigoPress.
- GİGM (Göç İdaresi Genel Müdürlüğü) (2017). Göç istatistikleri. http://www.goc.gov.tr/icerik/goc-istatistikleri_363_378 adresinden 05.12.2023 tarihinde alınmıştır.
- Göç İdaresi Başkanlığı (İç İşleri Bakanlığı) (2023). Geçici Koruma Korumamız Altındaki Suriyeliler. <https://www.goc.gov.tr/gecici-korumamiz-altindaki-suriyeliler> adresinden 05.12.2023 tarihinde alınmıştır.
- Harunoğulları, M. (2016). Suriyeli sığınmacı çocuk işçiler ve sorunları: Kilis örneği. *Göç Dergisi*, 3(1), 29-63.
- Huseyinalizadeh Miyandoab, S. (2008). *Zihinsel engelli kardeşi olan ve zihinsel engelli kardeşi olmayan 7-13 yaş grubu çocukların aile resim çizimlerinin karşılaştırılması ve analizi*. [Yayınlanmamış doktora tezi], Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- İkizoğlu, M., Dölek B. Ö. ve Çiftçi, E. G. (2007). Çalışan çocukların sorunları ve geleceğe ilişkin beklentileri, *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 18(2), 21-36.
- Kantoğlu, Ş. (2016). *9-12 yaş çocuk resimlerinin figüratif, sanatsal, kültürel değerler açısından incelenmesi*. [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi], Karadeniz Teknik Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Trabzon.
- Köseoğlu, S. A. (2023). Bir iletişim aracı olarak çocuk resmi ve özellikleri. *Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7(1), 137-145.
- Looman, W. S. (2006). A developmental approach to understanding drawings and narratives from children displaced by hurricane Katrina. *J Pediatr Health Care*, 20,158-166.
- Malchiodi, C. A. (2013). *Çocukların resimlerini anlamak*, (Çev. T. Yurtbay). Nobel Tıp Kitabevleri.

- Milli Eğitim Bakanlığı (2014). Genelge 2014/21: Yabancılara Yönelik Eğitim Öğretim Hizmetleri. <https://mevzuat.meb.gov.tr/dosyalar/1715.pdf> adresinden 15.12.2023 tarihinde adresinden alınmıştır.
- Mülteciler ve Sığınmacılar Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği (2023). *Türkiye’deki Suriyeli sayısı Ekim 2023*. <https://multeciler.org.tr/turkiyedeki-suriyeli-sayisi/> adresinden 05.12.2023 tarihinde alınmıştır.
- Okyay, L. (2008). *6 yaş grubu çocukların aile resimlerinin sosyokültürel değişkenler ve davranış problemleri açısından karşılaştırılması*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne.
- Özservet, Y. Ç ve Sirkeci, İ. (2016). Editörden: Çocuklar ve göç. *Göç Dergisi*. 3(1), 1-4.
- Perreira, K. M., & Smith, L. (2007). A cultural-ecological model of migration and development: Focusing on Latino immigrant youth. *The Prevention Researcher*, 14(4), 6-10.
- Refugee News Turkey (2019). *Türkiye’deki Suriyeli çocuk işçiler*. [Çevrim-İçi: <https://www.refugeenewsturkey.org/single-post/2019/11/12/T%C3%BCrkiyedeki-Suriyeli-%C3%A7ocuk-%C5%9F%C3%A7iler> adresinden 05.12.2023 tarihinde alınmıştır.
- UNHCR (2024). Operational Data Portal- Syria Regional Refugee Response. <https://data.unhcr.org/en/situations/syria> adresinden 15.02.2024 tarihinde alınmıştır.
- UNICEF (2022). Türkiye’de Geçici Koruma Altında Olan Suriyeli Çocuklara Yönelik Eğitim Müdahalesinin Belgelendirilmesi- Nihai Rapor. <https://www.unicef.org/turkiye/raporlar/t%C3%BCrkiyede-ge%C3%A7ici-koruma-alt%C4%B1nda-olan-suriyeli-%C3%A7ocuklara-y%C3%B6nelik-e%C4%9Fitim-m%C3%BCdahalesi-raporu> adresinden 05.12.2023 tarihinde alınmıştır.
- Yıldırım, B. (2020). 23 Nisan ve çocuk işçiliği, *Evrensel*. <https://www.evrensel.net/haber/402897/23-nisan-gercegi-kayitlara-giremeyen-1-milyon-560-bin-cocuk-isci-var> adresinden 05.12.2023 tarihinde alınmıştır.
- Žardeckaitė-Matulaitienė, K., & Pranckevičienė, A. (2010). Color recognition, color preferences and color choices for completing emotionally characterized drawings in childhood. *Jaunųjų mokslininkų darbai. Priedas, (1)*, 180-184.